

De strandwal van Spaarnwoude, Noord-Hollands eerste aardkundige monument

ANJA VERBERS, TOM BALSEM & ERIC KHODABUX

Op 25 november 2002 onthulde de Provincie Noord-Holland het eerste aardkundige monument: de strandwal van Spaarnwoude. Het is de eerste in een serie van zestien monumenten die Noord-Holland de komende jaren zal onthullen om het aardkundige erfgoed te behouden.

Voorafgaand aan de onthulling van het monument hielden Wim de Gans en Marijke Visser respectievelijk een geologische en cultuurhistorische lezing over het gebied rondom Spaarnwoude.

De keuze voor de strandwal van Spaarnwoude is gebaseerd op het feit dat het hier gaat om een van de oudste strandwallen van Nederland. Doordat deze strandwal relatief klein is, is hij gespaard gebleven voor zandwinning en nog vrijwel gaaf. De ouderdom en gaafheid van een landschapselement dat zo kenmerkend is voor de geologische ontstaanswijze van dit gebied, maakt de locatie zeer bijzonder en een monument waardig. Bovendien is de strandwal ook in cultuurhistorisch opzicht zeer waardevol.

Ontstaan van strandwallen

De strandwal vormt het meest landinwaartse deel van een strandwallencomplex dat ontstaan is tijdens het Subboreaal, een periode die duur-

de van 5200 tot 3000 jaar geleden. De eerste strandwallen zijn ontstaan in een periode, waarin ook de Piramide van Cheops werd gebouwd. In de periode die volgde kwamen een aantal strandwallen tot ontwikkeling, vooral doordat de zeespiegel - die kort na de laatste ijstijd flink was gerezen - minder snel steeg dan daarvoor. Dit had tot gevolg dat er voor de kust een zandoverschot ontstond. De golfwerking op de kust zorgde ervoor dat de strandafzettingen werden omgewerkt tot strandwallen. Deze lage en langgerekte ruggen hebben een noordnoord-oost - zuidzuidwestoriëntatie, die min of meer parallel is aan de huidige kust, maar liggen verder landinwaarts. De strandwal van Spaarnwoude is de eerste die tot ontwikkeling kwam. Doordat de zeespiegel bleef dalen, verplaatste de kustlijn zich naar het westen en ontstond er vervolgens rond 4500 jaar geleden een veel grotere strandwal, waarop later Haarlem is gebouwd. De laatste strandwallen werden 3000 jaar geleden gevormd. Vaak zijn ze later bedekt geraakt met Oude Duinen. Dit zijn lage duinen die in de periode van 3600 jaar geleden tot 1000 na Christus ontstonden. Daarna hebben de Jonge Duinen zich ontwikkeld. Die zijn vaak veel hoger en breder. De afwisseling van hoge duinenrijen met brede strandvlaktes is voor menig kunstschilder een inspiratiebron geweest.

De duinvorming vindt in feite zijn oorsprong bij de strandwalvorming. Doordat de Noordzee een ondiepe zee is, hebben de golven tot ver in zee grip op de ondergrond. Zand wordt losgewoeld en met de stroming mee naar de kust getransporteerd en afgezet als lage strandwallen. Als bij laag water deze wallen droogvallen, kan de wind greep krijgen op het zand en het landinwaarts blazen en zo duinen vormen. Dit proces gaat nog steeds door en kan op het strand, zeker bij harde wind, worden waargenomen. De zeewaartse verplaatsing van de kust is sinds de Romeinse tijd stopgezet; sterker nog, sinds die periode is er zeker 500 meter van de jonge kust afgeslagen. Zo is van het oorspronkelijke dorpje Egmond, met twaalf huizen en een kerk, een deel in 1741 in zee verdwenen.

Het onthulde aardkundig monument (foto: Anja Verbers).

Het kerkje van Spaarnwoude gelegen op de strandwal (foto: Anja Verbers).

Cultuurhistorisch erfgoed

Er is geen land ter wereld waar de mens zoveel impact heeft gehad op het landschap als in Nederland. Zeker in Noord-Holland is er sinds de prehistorie sprake geweest van een wisselwerking tussen de mens en zijn omgeving. De oude strandwallen werden al vroeg bewoond door hun hogere ligging in de venige omgeving. Het kerkje van Spaarnwoude is hiervan een voorbeeld. Al in 1063 werd melding gemaakt van de aanwezigheid van een kerkje: de 'giestkerk', waarbij het woord 'giest' of geest de betekenis heeft van 'akkers op de zandgrond'. Aan de oostzijde van de strandwal werd vanaf 5000 jaar geleden tot aan de Middeleeuwen zeeklei afgezet via de verbinding van het IJ met de Noordzee. Op deze zeeklei kwam veengroei tot ontwikkeling. Vanaf de Middeleeuwen werd dit veen afgegraven, waardoor de omgeving van de strandwal al vroeg in cultuur werd gebracht. Het gebied wordt gekenmerkt door een bijzondere strokenverkaveling.

Het kerkje zelf was een belangrijke voorziening voor de omgeving. Er liepen veel kerkenpaden naar toe, zoals die vanaf Spaarndam en Haarlemmerliede. Ook was Spaarnwoude een belangrijke tussenstop op de rit van Amsterdam naar Haarlem. Waarschijnlijk is er zelfs een kasteel geweest iets ten noorden van het kerkje. De omgeving werd echter bedreigd door de wateroverlast, doordat het Spaarne als rivier groeide en door regelmatige overstromingen vanuit het IJ. De aanleg van de polders, de Haarlemmermeer en IJpolder, hebben ertoe bijgedragen dat de wateroverlast verminderde. De IJpolder was ook nodig om het Noordzeekanaal te kunnen aanleggen. Ten zuiden van het ge-

bied werd de eerste spoorlijn van ons land aangelegd, evenals een trekvaart en de grote verbindingswegen. Hierdoor werd het gebied rondom Spaarnwoude wederom ontzien, wat een belangrijke bijdrage is geweest voor het behoud van de strandwal.

Ook Haarlem is gebouwd op een strandwal, die zo'n 4500 geleden is ontstaan. Uit het stratenpatroon van Haarlem kan de ligging van de oude strandwal worden opgemaakt: de grotere wegen en straten in het centrum van de stad lopen bijna alle van noord naar zuid. De verbindingsweggetjes lopen kronkelig daartussendoor.

Aardkundig erfgoed

De strandwal van Spaarnwoude vertegenwoordigt als het ware het hele aardkundige proces van strandwalvorming, kustlijnverplaatsing, duinvorming en erosie, dat alleen kan plaatsvinden onder specifieke omstandigheden gedurende een bepaalde tijdsspanne. De weerslag van deze geologische processen is het duinlandschap van Noord-Holland. Het duinlandschap is daarom, behalve in ecologisch en cultuurhistorisch opzicht, ook in aardkundig opzicht zeer waardevol. De aardkundige waarden tezamen vormen ons aardkundig erfgoed. We moeten dit zorgvuldig beheren en behouden. Het oprichten van aardkundige monumenten draagt ertoe bij dat aardkundige waarden zichtbaarder worden, maar geeft er ook een zekere status aan: dat wat een monument is, is belangrijk en het behouden waard. De monumenten hebben daarom ook een signaalfunctie. Het voornemen van Noord-Holland om in de komende jaren zestien aardkundige monumenten te onthullen, vormt hiermee een belangrijke bijdrage in de bewustwording van ons aardkundig erfgoed en het behoud daarvan.

Om de aardkundige waarden in Noord-Holland te behouden zijn diverse sporen ingezet. De Provincie geeft bekendheid aan aardkundige waarden door het benoemen van Aardkundige Monumenten en het uitgeven van publicaties. Daarnaast wordt ook gewerkt aan het behoud van het aardkundig erfgoed via de ruimtelijke ordening.

ANJA L.L.M. VERBERS IS VERBONDEN AAN **BUREAU BUITENWERK**. TOM BALSEM IS WERKZAAM BIJ **DE STRAAT MILIEUADVISEURS**. ERIC KHODABUX IS WERKZAAM BIJ DE **PROVINCIE NOORD-HOLLAND**.

LITERATUUR

WIM DE GANS, 2000. GEOLOGIE VAN NEDERLAND/GEOLOGY OF THE NETHERLANDS. CD ROM. TNO-NITG.
WIM DE GANS EN LINDA GROEN, 2002. GEOLOGEN ONTGINNEN SCHILDERIJEN. NATUUR EN TECHNIEK 70 (7/8): 44-49.